

Rosalía, Pondal e Curros diante da censura

XOSÉ MANUEL DASILVA

Nesta entrega pretendemos ofrecer noticia das relacións que tiveron os nosos tres grandes autores do Rexurdimento coa censura franquista. Certamente, a descuberta de materiais relativos ás actuacións da Dirección General de Propaganda, inéditos ata agora na súa meirande parte, proporcionan unha nova perspectiva, abondo interesante, para achegarse á nosa historia literaria. E é que, cando non máis, aquilo que sosteñen os papeis oficiais axuda moito, nalgúns casos, a confirmar de modo absolutamente fidedigno o que xa se coñecía. Noutras ocasións, pola contra, esta vía de investigación conduce inevitablemente a corrixir algunhas ideas.

Algúns prolegómenos: Ramón Cabanillas *versus* Xosé Luís Méndez Ferrín

Por comentar un exemplo ao chou, coa Dirección General de Propaganda, paradoxalmente, tivo máis problemas, en termos cuantitativos, Ramón Cabanillas que Xosé Luís Méndez Ferrín. Do seu primeiro libro, *Voce na néboa*, publicado na Colección Alba con prólogo de Xosé Luís Franco Grande en 1957, foi o propio Méndez Ferrín quen asinou a instancia de permiso, con data do 3 de xullo dese ano. A obra autorizouse axiña, e o censor que elaborou o informe, concretamente o 26 de agosto, foi Miguel Piernaveja del Pozo. Por fortuna, a día de hoxe os nomes da maioría dos censores —que non foron tres, precisamente, nin catro— poden identificarse de maneira doada. Por certo, o amentado Miguel Piernaveja del Pozo cinguíase nesta ocasión a opinar isto: “Colección de poemas imaginativos del poeta gallego Méndez Ferrín. Puede autorizarse”.

Con respecto ao segundo libro de Méndez Ferrín, *Percival e outras historias*, que tirou do prelo a Editorial Galaxia con prólogo de Salvador Lorenzana en 1958, a solicitude de permiso asinoua Ben-Cho-Shey o 17 de xaneiro do mesmo ano. Outra vez foi o censor Miguel Piernaveja

del Pozo quen se encargou de emitir o informe, escribindo só o seguinte: “Serie de cuentos en lengua gallega —12 en total— que acusan la juventud del autor (18 años), situándose entre la realidad y la fábula. Nada fundamental que objetar”. Sobra engadir que *Percival e outras historias* se autorizou integramente.

No que atinxe ao terceiro libro de Méndez Ferrín, *O crepúsculo e as formigas*, editado de novo pola Editorial Galaxia cun prólogo de Ramón Piñeiro titulado “As andadas literarias de Méndez Ferrín” en 1961, a instancia formalizouna Ben-Cho-Shey o 30 de xuño. O censor que avaliou o libro non foi desta volta Miguel Piernaveja del Pozo, senón outro chamado Juan Fernández Herrón, nalgún momento mestre nacional por terras ourensás. Conforme xa dixemos, o elenco de censores da Dirección General de Propaganda era nutrido máis que cativo. Velaquí o que coidaba o antedito Juan Fernández Herrón, o 2 de xullo de 1961, sobre *O crepúsculo e as formigas*, sen lle apor ao feixe de relatos ningunha pexa: “Después de destacar, en el prólogo, la personalidad humana y literaria de Méndez Ferrín, este recoge, en varios cuentos, estampas reales de la aldea, en el ambiente y en el lenguaje propios de los protagonistas. Puede autorizarse”.

En fin, con respecto á novela *Arrabaldo do norte*, publicada en 1964 unha vez máis pola Editorial Galaxia, o 28 de xaneiro dese ano Ben-Cho-Shey pedía permiso diante da Dirección General de Propaganda. Quen fixo o informe foi Manuel Picos Vilabella, quen o 10 de febreiro asinaba a valoración que segue:

Con un ritmo de lentitud deliberada, que recuerda en cierto modo el de *Los ciegos* de Stringberg [sic], conduce el autor su relato en torno a unas figuras valleinclanescas, con reminiscencias de *Romance de ciego* [sic] (aunque aquí nada tiene de arcaizante el lenguaje), a las que mueve en la barriada de una ciudad gallega indeterminada, sin llevar la acción mucho más allá de las insinuaciones sugeridoras.

La observación del ambiente y de los personajes está hecha con escrupulosa atención y en un estilo de suave insistencia, matizado de escasas frases realistas (únicamente en las páginas 30, 36, 37, 72, 84, 85 y 126).

A juicio del lector suscrito se puede autorizar sin reparo la publicación de *Arrabaldo do norte*, que, además, carece de tendencia política.

Sen entrarmos nin moito menos na substancia do seu xuízo, sinalemos tan só que o censor confundía o dramaturgo e ensaísta belga Maurice Maeterlinck, responsable verdadeiro da obra *Les Aveugles (Os cegos)*, co autor teatral sueco Johan August Strindberg. Alén diso, Manuel Picos Vilabella erraba o título da obra de Valle-Inclán que cita, *Romance de lobos* en realidade.

A maiores da represión político-policial de que foi vítima relacionada co manuscrito da novela *O corvo, a figueira e a fouce de ouro*, con dedicatoria para os guerrilleiros antifranquistas galegos, Méndez Ferrín ten apuntado con razón que un relato de *Elipsis e outras sombras*, precisamente o que dá título ao volume, foi riscado polo lapis da censura.

Polo que se refire a Cabanillas, unha parte nada desprezable da súa produción non puido ver a luz en Galicia durante a ditadura, a pesar de que fora xa difundida amplamente antes da Guerra Civil, e tivo que ser editada sen remedio no exilio. En efecto, o 7 de xuño de 1958 presentou Ben-Cho-Shey unha instancia para editar a obra completa do vate cambadés. O censor que valorou a solicitude, de nome Emilio Sáez, fixo constar isto no seu informe:

Ramón Cabanillas Enríquez, a cujas *Obras Completas* se refire este dictamen, es un lírico gallego de gran inspiración pero también uno de los sostenedores intelectuales de un separatismo gallego anacrónico y absurdo y de un anticlericalismo no menos incongruente. Su crítica social —pregona la rebelión violenta de los campesinos— es también un extremismo sin mucho sentido. La presente obra puede autorizarse con las tachaduras siguientes: [...].

Xosé Manuel Dasilva é docente da Universidade de Vigo,
e autor de numerosos estudos literarios e tradutolóxicos nos ámbitos galego e luso-brasileiro. Foi comisario da exposición “Editar en galego baixo a censura franquista”. Acaba de publicar os volumes *O alleo é noso (Contribucións para a historia da tradución en Galicia)* e *Ramón Piñeiro, tradutor*.

Tales mutilacións eran, nin máis nin menos, aproximadamente vinte e cinco poemas de *No desterro*, *Vento mareiro* e *Da terra asoballada*, alén da peza teatral *O mariscal* na súa integridade. Rabenada con tanta saña, abandonouse a idea de editar en Galicia a obra completa de Cabanillas, que tivo que ver a luz en Buenos Aires en 1959.

Rosalía e a censura

Un dos primeiros libros rosalianos dos que se atopa constancia nos arquivos estatais é a edición *Obras completas*, publicada pola editorial Aguilar, en 1944, con prólogo e notas do escritor pobrense Victoriano García Martí. A solicitude de permiso para tirar do prelo a obra presentouna Manuel Aguilar Muñoz, en calidade de editor, o 20 de marzo dese ano. É curioso o informe do censor que seguiu a esta solicitude. No formulario correspondente, este respondía negativamente ás interrogacións “¿Ataca al Dogma o a la Moral” e “¿A las instituciones del Régimen?”. Con respecto á pregunta “¿Tiene valor literario o documental?”, por outra banda, o censor afirmaba: “Bello e interesante”. Con referencia á opinión que a edición lle merecía, manifestaba finalmente isto: “Nada importante empaña la publicación de estos cantares gallegos de la insigne escritora de la tierra”. De tal xeito,

a obra autorizouse o 4 de maio de 1994. No expediente figuran novas instancias para sacar á rúa algunhas reedicións, asinadas o 25 de xuño de 1947 e o 24 de novembro de 1951. No que atinxe á primeira desas solicitudes, a resposta da censura foi esta: “Comprobada la existencia de una edición anterior, y no existiendo incidencia alguna en la misma, procede autorizar la reimpresión solicitada”.

Outra edición da autora padronesa sometida ao control da censura foi a escolma *Las mejores poesías de Rosalía de Castro*, de Ediciones Gloria, que viu a luz en 1946 con prólogo, selección e tradución do poeta ourensán Augusto María Casas. A instancia rexistrouna a propia editorial —Ediciones Gloria / Talleres Gráficos Llauger— o 3 de decembro de 1945, e o libro pasou ás mans do lector número 1, que era xustamente o poeta leonés Leopoldo Panero. Con sinatura do seu puño e letra, completamente lexible, forma parte do expediente o preceptivo informe.

Leopoldo Panero, pertencente á denominada *Generación del 36*, destacou por colaborar habitualmente nas coñecidas revistas poéticas *Escorial* e *Garcilaso*, afíns ao réxime. Afiliouse a Falange Española durante a Guerra Civil, e foi nomeado en 1939 agregado cultural da embaixada española en Londres, cidade onde máis tarde desempeñou o posto de director do Instituto Español desde 1945 a 1947. Seguramente no intervalo entre unha e outra ocupación exerceu as funcións de lector na Sección de Censura de Publicaciones, adscrita á Delegación Nacional de Propaganda, dentro da Vicesecretaría de Educación Popular.

O informe de Leopoldo Panero merece atención, desde logo, porque nesta ocasión é un poeta significado quen está a axuizar os poemas de Rosalía escollidos por Augusto María Casas. De tal modo, é interesante constatar que o censor contestaba no formulario afirmativamente á cuestión de se a obra tiña valor literario e documental. O comentario de Leopoldo Panero, a seguir, era bastante conciso: “Colección antológica de la poesía de R. de Castro. Puede autorizarse”.

Outro expediente de censura relativo á obra rosaliana no que paga a pena reparar é o que correspondeu á edición do libro *Follas novas* publicada en Buenos Aires, en 1943, por Emecé Editores, dentro da colección Dorna. O que se aprecia, en primeiro lugar, é que mesmamente os libros editados noutros países tiñan que se someter á vixilancia da Vicesecretaría de Educación Popular, se o que se quería era importalos. Neste caso, a instancia formalizouna, mediante documento do 23 de setembro de 1947, Edhasa, empresa que se encargaría, logo de conseguir a

tarxeta de licenza o 18 de novembro dese ano, de distribuír o volume en España.

Como conclusión, e á vista dos datos referidos ata aquí, é necesario indicar que a obra literaria de Rosalía non foi considerada sospeitosa polo réxime. Mesmo así, hai que advertir que a obra titulada *7 ensayos sobre Rosalía*, con traballos de Ramón Piñeiro, Ricardo Carballo Calero, Domingo García-Sabell, Salvador Lorenzana, Carlos Maside ou Jacinto do Prado Coelho, que apareceu en 1952 como primeiro volume colectivo da Editorial Galaxia logo da suspensión da Colección “Grial”, foi recibida con algunhas retencencias pola censura. Presentada a solicitude de permiso o 23 de xuño de 1952, velaquí o que coidaba o censor no seu informe, asinado o 3 de xullo: “Conjunto de artículos encomiásticos de Rosalía de Castro, en general de buena calidad, y en donde posibles pequeños lunares no impiden la publicación”.

Pondal e a censura

Do poeta bergantiñán resulta ilustrativo fixarse, en primeiro termo, no expediente da edición *Queixumes d'os pinos* publicada tamén en Buenos Aires por Emecé Editores, en 1940, dentro da colección Dorna, cunha noticia e unha nota do poeta Emilio Pita e debuxos de Luís Seoane. A solicitude de permiso foi presentada por José María Llovet Arnal, director de Edhasa, o 4 de decembro de 1947.

Outra obra pondaliana da que cómpre que nos fagamos eco é o volume *Versos ñorados ou esquecidos de Eduardo Pondal*, de Ricardo Carballo Calero, tirada do prelo pola Editorial Galaxia en 1961. A instancia de autorización tramitouna Ben-Cho-Shey, con data do 26 de marzo de 1960. O informe está asinado o 25 de outubro do mesmo ano por Maximino Batanero Almazán, quen posuía a categoría de “lector fijo”. Este censor opinaba o seguinte sobre o volume:

Compilación de versos de Pondal que no figuran en su obra académica. Son poemas en castellano, gallego, francés e italiano, sobre temas varios, generalmente amorosos o idílicos, y van precedidos de un estudio o referendo. Autorizable.

Finalmente, é necesario dedicar un pequeno comentario á recompilación *Queixumes dos pinos e outros poemas (Obra lírica completa)*, de Edicións Castrelos, que saíu á rúa por primeira vez, dentro da colección Pombal, en 1970, e que tivo, aínda en tempos de ditadura, unha segunda edición en 1972 e unha terceira en 1975. Ben-Cho-Shey, outra volta, foi a persoa encargada de

solicitar autorización, e o informe do lector, asinado o 6 de outubro de 1970, referíase ao libro nestes termos:

Con el conocido libro del autor —*Queixumes dos pinos*— se recoge en este volumen la producción lírica del gran poeta Eduardo Pondal, quien, con Rosalía de Castro y Curros Enríquez, representa el renacimiento de las letras gallegas y llena la última fase del siglo XIX. Puede acogerse el depósito.

Curros e a censura

O primeiro libro de Curros publicado logo da Guerra Civil foi *Aires d'a miña terra. O divino sainete*, co selo da Librería y Editorial Casa Hernando, en 1943. Era a sexta edición do volume inicial das obras completas organizadas a comezos de século polo fillo do poeta, Adelardo Curros Vázquez. A primeira edición saíra en 1908 baixo os auspicios de Sucesores de Hernando, e desde entón, ata o comezo da contenda bélica, tivera edicións sucesivas en 1911, 1917, 1922 e 1929, o que confirma que se tratou dun libro cunha circulación máis que aceptable, reportando apreciables beneficios. Talvez esa debeu ser a causa de que a Librería y Editorial Casa Hernando decidise reeditalo novamente na inmediata posguerra.

Ten chamado moito a atención o feito de que, naquel momento histórico tan sombrizo, puidesen aparecer, de xeito íntegro, dúas obras de connotacións ideolóxicas tan evidentes como *Aires da miña terra* e *O divino sainete*. Hai que ter en conta que, como Xesús Alonso Montero desvelou no excelente libro *Curros Enríquez no franquismo (1936-1971)* (2003), unha disposición difundida o 21 de xaneiro de 1937 no *Boletín Oficial de la provincia de Lugo* xa prohibía expresamente *Aires da miña terra*.

Emporiso, o expediente de censura do volume *Aires d'a miña terra. O divino sainete* permite coñecer, con documentos de primeira man, que foi realmente o que aconteceu. Así, podemos saber que, lonxe de ser clandestina, a instancia de permiso foi presentada pola propia editorial o 12 de novembro de 1942. É dicir, non interveu directamente o fillo de Curros, malia que este mantiña unha posición bastante favorable ao réxime.

Sen dificultades de ningún tipo, e así mesmo sen que as dúas obras sufrisen mutilacións, o permiso concedeuse por resolución de só catro días despois dirixida á Librería y Editorial Casa Hernando. A propósito, cómpre sinalar que no impreso da resolución figuraba esta advertencia xenérica que é moi útil para achegarnos ao funcionamento da censura:

Mesmamente os libros editados noutros países tiñan que se someter á vixilancia da Vicesecretaría de Educación Popular, se o que se quería era importalos

Los impresos autorizados no podrán ser puestos en circulación sin el previo envío a esta oficina de cinco ejemplares a efectos de control. Queda prohibido poner *visado por la censura*. Solamente se admite en los libros escolares la fórmula *aprobado por la Autoridad*.

Ou sexa, proscribíase expresamente que, unha vez autorizada a obra, en ningún lugar da publicación se consignase que esta se suxeitara á supervisión da censura, agás se eran materiais didácticos, e aínda neste caso por medio do uso dunha fórmula eufemística.

Pese ao permiso outorgado, está doado de ver que, nos primeiros anos posteriores á Guerra Civil, un volume así de Curros non era posible que quedase impune. De feito, no expediente de censura consta que houbo unha denuncia, da que se garda o escrito, na cal se expuña en ton abondo exacerbado o seguinte:

El autor de esta obra ha merecido la más rotunda excomunió pública. *O divino sainete* es una colección de blasfemias, así como las poesías tituladas “Mirando o chau” y “A igrexa fría”. La titulada “Diante de unha imaxe de Iñigo de Loyola” no solo injuria al Santo con los más horribles dicitos, sino que dice que es hijo de la coyunda de la adúltera esposa del Cantar de los Cantares y del demonio. El libro está plagado de las mayores infamias para la Iglesia y para el Pontificado. Y es tremendo que esta obra gallega, que llegó a ser prohibida en los tiempos liberales de la Monarquía por su infamia para la Iglesia y el Estado, haya podido ser publicada hoy.

Como reacción a esta denuncia, do expediente forma parte tamén unha breve nota, onde se sinala:

Autorizada su publicación el 13 de noviembre de 1942, sin que en el expediente aparezca informe alguno de censor. Contiene poesías inmorales,

antirreligiosas y blasfemas (confróntense pp. 101, 106, 110, 124, 128, 129, 130, 131, 140 e 145).

Tal nota infórmanos de dous detalles de non pouco valor. Primeiro, que sorprendentemente o volume fora aprobado sen que mediase informe de ningún censor. E segundo, que os textos considerados subversivos eran todos de *Aires da miña terra*, sen que correse a mesma sorte adversa *O divino sainete*. Velaquí os poemas delatados: “Mirando ó chau”, “Pelegrinos, a Roma”, “Diante unha imaxe de Íñigo de Loyola”, “Na chegada a Ourense da primeira locomotora”, “O vento” e “No convento”.

Non temos indicios de que o volume *Aires d'a miña terra. O divino sainete* da Librería y Editorial Casa Hernando, autorizado previamente e xa distribuído, se secuestrase por mor daquela denuncia. Agora ben, pensamos que este suceso debeu ter unha notable influencia para que o libro non se volvese reeditar desde entón. Máis aínda, na nosa opinión a partir dese momento Curros converteríase nun autor escrupulosamente vixiado pola Dirección General de Propaganda, tal e como cabe colixir, polo demais, da forma como saíu do prelo, durante a ditadura, o seguinte volume da súa autoría.

Efectivamente, a segunda edición da poesía de Curros que apareceu tras a Guerra Civil foi a escolma titulada *Poesías*, que publicou a Editorial Hispánica, en 1951, cun prólogo asinado co nome M. G. García. Grazas aos documentos que integran o expediente desta obra, podemos saber que o escrito de licenza o tramitou Juan Guerrero Ruiz, responsable da devandita Editorial Hispánica, o 12 de setembro de 1951. O informe do censor, á súa vez, foi asinado o día 26 do mesmo mes, e no formulario indicábase que o libro non “ataca al Dogma, a la Iglesia, a sus Ministros, a la moral, al Régimen y a sus instituciones”. E engadíase esta valoración: “Edición conmemorativa autorizable”.

Juan Guerrero Ruiz non era daquela, na verdade, ningún descoñecido. Tradutor, xornalista e editor, García Lorca dedicáralle o “Romance de la Guardia Civil española” con estas palabras: “A Juan Guerrero, cónsul general de la poesía”. Antes de 1936, e durante algún tempo, Juan Guerrero Ruiz exercera como secretario, especialmente na revista *Índice*, de Juan Ramón Jiménez, con quen mantivo unha relación moi estreita, do que é mostra o diario que deu ao prelo co título *Juan Ramón de viva voz* (1961). Despois gozaría da amizade de varios poetas da *Generación del 27*, como o propio García Lorca, Pedro Salinas, Jorge Guillén, Dámaso Alonso, Rafael Alberti e Luis Cernuda. Instalado durante a posguerra en Madrid, Juan Guerrero Ruíz fundou a Editorial

Hispánica, e no ano 1943 creou a Colección Adonais, xermolo do prestixioso premio poético con este nome.

Moi probablemente sabedor do conflito que suscitara, oito anos antes, o volume *Aires d'a miña terra. O divino sainete*, Juan Guerrero Ruiz, co gallo do centenario do nacemento do poeta, optou por preparar unha antoloxía que non resultase problemática e puidese recibir sen atrancos, xa que logo, a autorización da censura. Tanto é así que no expediente do libro *Poesías* se conserva unha carta de solicitude de recomendación do propio Juan Guerrero Ruiz, nun papel co logotipo do Ministerio de la Gobernación, máis en concreto da Secretaría Técnica da Dirección General de Administración Local —Juan Guerrero Ruiz exercera de secretario municipal en Alicante—, asinada o 25 de setembro de 1951.

Nesa carta, dirixida a Juan Beneyto —censor el mesmo, quen ostentou diversos cargos no sector da prensa durante o franquismo—, Juan Guerrero Ruiz salientaba a limpeza que na escolma se fixera dos poemas máis controvertidos:

Mi querido amigo:

Me permito acudir a su bondad para rogarle se interese por la rápida concesión de la autorización solicitada con fecha 17 del actual por Editorial Hispánica para publicar una colección de *Poesías* de Curros Enríquez con motivo de su centenario. La instancia tiene el núm. 4009 de entrada. La selección se ha hecho con un criterio católico, eliminando las composiciones que en su tiempo dieron lugar a censuras para el autor.

Como é natural, a comunicación que acabamos de transcribir non require máis comentario, xa que por si soa resulta sobradamente expresiva. Tal misiva obtivo resposta tan só catro días máis tarde de Juan Beneyto, quen indicaba que a obra fora autorizada o día anterior: “En relación con su carta del 25 me complace comunicarle que ayer día 28 ha sido firmada la Tarjeta de Autorización correspondiente a la obra *Poesías exp. 4009-51*”.

Cómpre lembrar, no que concerne a este episodio, unha advertencia que se recollía no punto 9 das instrucións oficiais relativas á tramitación de permisos diante da Vicesecretaría de Educación Popular:

Toda instancia vendrá dirigida al Delegado Nacional de Propaganda y nunca a nombre de ningún funcionario del Servicio. Las cartas particulares sobre publicación de obras enviadas a un funcionario no serán contestadas, dándose por no recibidas.

El autor de esta obra ha merecido la mas rotunda excomuni6n p6blica. "O divino sainete" es una coleccion de blasfemias, asi como las poesias tituladas "Mirando o chao" y "A igrexa fria". La titulada "Diante de una imaxe de Iñigo de Loyola" no solo injuria al Santo con los mas horrendos dictarios, sino que dice que es hijo de la coyunda de la adúltera esposa del Cantar de los Cantares y del demonio. El libro está plagado de las mayores infamias para la Iglesia y para el Pontificado. Y es tremendo que esta obra gallega, que llegó a ser prohibida en los tiempos liberales de la Monarquía por su infamia para la Iglesia y el Estado, haya podido ser publicada hoy.

Denuncia de Curros Enríquez obrante no expediente da censura de Aires d'a miña terra. O divino sainete

Segundo se ve, Juan Guerrero Ruiz incumpriu o preceptuado nesa norma e, aínda máis, a súa carta pasou a formar parte do propio expediente de censura do volume *Poesías*.

Polo exposto, queda demostrado que esta antoloxía da obra poética de Curros non foi en absoluto furtiva, e moito menos pirata para obter un rendemento económico ilícito á marxe dos herdeiros do escritor. Debemos ter en conta, nese sentido, a traxectoria pública tanto da Editorial Hispánica como do seu responsable Juan Guerrero Ruiz. Simplemente se tratou, máis ben, dunha iniciativa para editar os versos do escritor celanovés con motivo do seu centenario, adoptando para iso todas as cautelas necesarias, sobre todo logo dos problemas que causara algúns anos antes o volume *Aires d'a miña terra. O divino sainete*.

Non pasa desapercibido o prólogo que enca-beza o libro, asinado conforme xa dixemos por M. G. García. Tal escrito introdutorio, desde o comezo ata a fin, cadra coa carta comentada de Juan Guerrero Ruiz a Juan Beneyto. En efecto, o propósito é pór de manifesto a inocencia desta selección dos versos de Curros, composta por dezasete pezas en galego e catro en castelán, unha vez expurgados os poemas ideoloxicamente máis cuestionables. Véxase o que escribía o prologoísta:

No sabemos lo que hubiera sido nuestro poeta de haber nacido en otra época y en otras circunstancias. Pero sabemos lo que fue y conocemos todos algo de las circunstancias históricas en cuyo medio se desarrolló su vida, todo ello unido al carácter un poco indómito de su persona. Vistos los hechos a cierta distancia, ya se puede juzgar su obra literaria con cierta serenidad. Es necesario confesar, por tanto, desde el primer momento, que no todo lo que escribió Curros es digno de alabanza y, precisamente, a subsanar sus errores viene esta Antología.

Aténdase, de maneira especial, ao último anaco da cita que acabamos de reproducir, porque condensa o espírito da presente edición. Deseguida, o prologoísta apóiase no historiador literario Francisco Blanco García, quen publicara en 1894 o estudo *La literatura española en el siglo XIX*, cun capítulo de cincuenta páxinas dedicado á "literatura regional de Galicia", para afirmar que se xuntaban en Curros dúas personalidades. Por unha banda, "la del espíritu culto y delicado", e por outra, "la del clerófobo, no impenitente, pero sí un poco contumaz". O prologoísta, de acordo con esa dobre faciana, subliñará o seguinte:

El pleito que suscitaron las composiciones primeras, y que tienen cabida en esta segunda personalidad, no cabe duda que fue ruidoso en aquel tiempo. Las composiciones que originaron este pleito, tal vez ellas solas no tuviesen la trascendencia que le quisieron dar unos y otros, pero desde luego, las que siguieron en otras ediciones de *Aires* y las publicadas en sus *Obras completas*, cuyos títulos es mejor no recordar, dejan ver al hombre despechado y un tanto rencoroso, pero no el ateo impenitente, ya que todos los indicios, tanto en vida como en muerte, parecen demostrar que Curros fue siempre un creyente.

Aquellas poesías demoledoras pasaron, sin más gloria que algún aplauso de la jauría que en aquel tiempo hacía coro a toda imitación extranjera y, por desgracia para su autor, con bien poco mérito artístico.

Neste retrato tan tendencioso de Curros, o prologoísta aínda se ha basear no testemuño de Couceiro Freijomil, cando este dicía que, as poesías en cuestión, "si pudieron ser muy del gusto de cualquier demagogo de la época, resultan sencillamente intolerables para un lector de hoy". E logo diso conclúe:

Pero dejemos ya esta personalidad de Curros —¡ojalá que olvidada para siempre!— y presentemos ya al poeta de espíritu culto y delicado, que nos presenta los *aires da miña terra* tan puros como ellos son y sin injerencias exóticas.

Tampouco ten desperdicio o que di o prologuista xa ao final da nota preliminar, pondo de relevo sen ningún rubor a catolicidade de Curros:

D. Marcelo Macías asegura que murió con el nombre de Dios en los labios, y por otra parte sabemos que con el escapulario del Carmen colgado del cuello. Dios, infinitamente misericordioso, habrá sabido acoger a aquella alma, que si alguna vez, en medio del ambiente que la embriagaba, llegó a pecar, sin embargo fue creyente [...]. De estos sentimientos, a pesar del tiempo y la distancia, no podía prescindir nuestro poeta, porque Curros Enríquez había tenido una madre y un padre piadosos, y también era hijo de una Galicia católica.

Semella obvio que este prólogo de ton tan fervorosamente relixioso foi produto dunha encomenda do editor, Juan Guerrero Ruiz, quen buscaría alguén que puidese pór a súa pluma ao servizo dunha escolma politicamente impecable. Sen dúbida por se tratar dun traballo mercenario, o autor do prólogo, quen asina en Santiago de Compostela no mes de agosto de 1952 coa fórmula M. G. García, decidiría ocultar a súa verdadeira identidade baixo un pseudónimo ou, se non, baixo un nome deformado. Con respecto a esta última posibilidade, imaxinemos, por un momento, que detrás dese M. G. García —de existencia real completamente descoñecida— se puidese ocultar a personalidade de Miguel García Garcés, entón poeta incipiente alén de encargado da Biblioteca Provincial da Coruña. Ao fin e ao cabo, o prologuista desta antoloxía da Editorial Hispánica non deixaba de resaltar a faceta de Curros como poeta en castelán:

En esta colección hemos introducido algunas poesías, muy pocas, en castellano, ateniéndonos al mérito artístico de las mismas, y para dar a conocer algo de su producción literaria en este idioma.

A figura de Curros, conforme cabe comprobar polas probas ata aquí aducidas, resultou bastante polémica para o réxime. Tense noticia dos estorbos que afectaron supostamente o volume *Obras escogidas: poesía, teatro, prosa*, editado en 1956 por Aguilar. Ramón Piñeiro, nunha entrevista con Luís Álvarez Pousa, asegurou que os incidentes a que dera lugar a denuncia contra a persecu-

ción da lingua galega presentada na VIII Conferencia Xeral da UNESCO, que se celebrou en Montevideo entre o 12 de novembro e o 10 de decembro de 1954, tiveron como consecuencia, alén do permiso para a tradución do ensaio de Heidegger *Da esencia da verdade*, a autorización do mencionado volume. Para reeditalo precisamente, a editorial Aguilar pediu licenza o 26 de outubro de 1965, dando lugar a este informe do censor: “Segunda edición de las obras escogidas del gran poeta orensano Curros Enríquez, fallecido fuera de la patria el año 1808 [sic]. Puede autorizarse”.

Outro capítulo dos avatares da obra de Curros coa censura constitúeo a biografía do escritor que Celso Emilio Ferreiro publicou no ano 1954. Editada na cidade da Coruña por Moret, o libro formaba parte, co número 3, da denominada “Colección de escritores gallegos”. O volume 2 fora *Una cabaña en el cielo*, novela en castelán de Xosé María Álvarez Blázquez, e o volume 1 *La vocación de Adrián Silva*, igualmente novela en castelán de Ramón Otero Pedrayo.

A instancia de autorización do libro *Curros Enríquez*, asinada, en condición de editor, por Manuel Rodríguez Moret, foi presentada o 21 de xullo de 1952 na delegación coruñesa da Dirección General de Propaganda. Daquela ocupaba o posto de delegado provincial Francisco Serrano Castilla, quen remitiu a solicitude a Madrid mediante oficio do día 29 dese mes.

A actuación de Francisco Serrano Castilla como censor merece algo máis ca unha simple alusión. A finais da década dos cincuenta, el foi o responsable de secuestrar a peza teatral *Don Hamlet*, de Álvaro Cunqueiro, xa editada, cando se quixo representar en varias cidades galegas. En efecto, o libro non atopara obstáculos para saír á rúa. Presentada a instancia de autorización o 27 de setembro de 1958, o censor emitira este parecer o 4 de outubro: “Drama en tres jornadas —escrito en gallego— para representar las famosas dudas de Hamlet, su muerte, y toda la tragedia de la inmortal obra de Shakespeare. Puede autorizarse”. Agora ben, no expediente de *Don Hamlet* aparece unha nota, datada o 16 de xullo de 1959, atribuíndolle a responsabilidade do seu secuestro a Francisco Serrano Castilla: “Esta obra se ha mandado recoger por el Ilmo. Sr. Subsecretario a través del delegado provincial de La Coruña en las cuatro provincias gallegas”.

Coa instancia de permiso do libro *Curros Enríquez* acompañábase o mecanoscrito da obra, onde aparecía na cuberta esta indicación: “Celso Emilio Ferreiro, de la Real Academia Gallega”. É este un detalle relevante, porque por aquelas mesmas datas, ao parecer, sería secues-

trado o volume de versións poéticas *Musa alemá*, traducido polo propio Celso Emilio Ferreiro e Antonio Blanco Freijeiro e publicado na Colección Benito Soto. O colofón de *Musa alemá* deixa constancia de que o volume se tirou do prelo o 10 de marzo de 1951. Por desgraza, non é posible coñecer a ciencia certa a altura exacta na cal foi intervido o volume.

Non obstante, o que si se pode inferir polo expediente de censura da obra *Curros Enríquez* é que, a mediados de 1952, a figura de Celso Emilio Ferreiro gozaba da confianza do réxime. Efectivamente, o 7 de agosto dese ano o libro pasou ao censor, indicándose no oficio que daba conta de tal acción que o autor, isto é, Celso Emilio Ferreiro, “carece de antecedentes”. Esta é unha información moi útil, posto que permite verificar que, nese momento, non había ningunha conta pendente do poeta celanovés derivada de *Musa alemá*.

O informe do censor que xulgou a biografía *Curros Enríquez* está asinado o 12 de agosto de 1952. Quen levou a cabo tal labor foi Enrique Conde Gargollo, falanxista e “lector especialista” número 19, persoa que se encargou, xunto con Agustín del Río Cisneros, de recompilar e ordenar os textos orixinais de José Antonio Primo de Rivera que saíron á rúa baixo o título *Obras completas* en 1942, publicadas pola Editora Nacional. Deste libro saíu unha segunda edición tres anos despois, editada xustamente pola Vicesecretaría de Educación Popular de FET y de las JONS.

No seu informe, Enrique Conde Gargollo facía esta avaliación:

A la labor biográfica del autor, sobre la personalidad poética del escritor Curros Enríquez, precede un prólogo de Aquilino Iglesia Albariño [sic] donde se destaca que el poeta fue marcadamente anticlerical e irrespetuoso con la Iglesia Católica, llevando su poesía en un sentido político-social de carácter *redentorista*.

Curros Enríquez fue republicano y se incorporó al movimiento romántico literario que sentía Madrid (1868).

Aires da miña terra fue denunciada y prohibida por las autoridades eclesiásticas de su tiempo, con excomuniación (1880).

El autor en la biografía, trata de salvar la poesía de Curros Enríquez y cree que fue víctima de “un típico producto del sectarismo inquisitorial y de la carencia absoluta de conocimiento literario”.

Curros Enríquez permaneció apartado de la Iglesia incluso hasta su muerte, sin embargo parece ser un hombre que tiene una fe soterrada, como se revela en su poema “A virxen do Cristal”.

Ou sexa, en opinión do censor, e malia todas as reservas que suscitaba tanto a personalidade de Curros como a súa poesía, a obra podía autorizarse porque Celso Emilio Ferreiro conseguira, ao seu xuízo, limar —*dulcificar* é o termo empregado— os trazos máis espiñentos do autor de *Aires da miña terra*. De feito, a autorización da obra chegou á Delegación Provincial da Coruña o 2 de setembro de 1952, e da entrega aos interesados informouse á Dirección General de Propaganda a través de oficio do 10 de setembro. Como se sabe, a edición apareceu finalmente en 1954, mais esa dilación de dous anos non parece que haxa que lle atribuír ningunha responsabilidade á censura, posto que debeu producirse por causas meramente editoriais.

Como derradeiro pormenor, cómpre que anotemos que desta biografía currosiana de Celso Emilio Ferreiro apareceu en 1973 unha segunda edición, publicada por Ediciones Júcar. Nunha breve introdución, o autor explica que esta entrega de agora, en comparación coa primeira, é “un trasunto corregido y aumentado de aquella”. Talvez a diferenza máis importante, alén diso, sexa a desaparición do prólogo de Aquilino Iglesia Alvariño. Non era a primeira vez que Celso Emilio Ferreiro facía algo igual, xa que na versión de *Musa alemá* que se recolleu nas súas obras completas tamén se omitiu, calquera sabe por que sorprendente motivo, o prólogo de Aquilino Iglesia Alvariño incluído na primeira edición que puxera na rúa a Colección Benito Soto.

Xa para terminar, debemos dicir que a última edición de Curros publicada baixo a ditadura foi o volume *Aires da miña terra e outros poemas (Obra galega completa)*, que saíu por primeira vez en 1971, con varias reedicións en 1972, 1975 e 1976. No libro xa enriba mencionado *Curros Enríquez no franquismo (1936-1971)*, Alonso Montero fíxose eco das vicisitudes que experimentaría esta obra editada por Edicións Castrelos, a partir as informacións que lle forneceu, a través de carta, Ben-Cho-Shey, quen presentara diante da Dirección General de Propaganda a instancia de licenza en representación de Xosé María Álvarez Blázquez ■